

L'AUTORITAT MUNICIPAL DE BARCELONA DAVANT EL *MAL ANY PRIMER*

Estudi de l'actuació del Consell de Cent a través de la seva correspondència

Mario Lázaro Orsi

egomariusursus@hotmail.com

Resum: Estudi de les principals mesures preses per part del municipi barceloní davant la carestia de 1333. A través de l'anàlisi de les cartes enviades a l'exterior, s'expliquen els principals protocols d'actuació per a intentar apaivagar els efectes de la manca de cereal i les causes i conseqüències del *mal any primer* i la situació de crisi en la qual s'emmarca.

Riassunto: Studio delle principali misure prese dal commune di Barcellona presso la carestia di 1333. Tramite l'analisi delle lettere inviate all'estero, vengono spiegati i principali protocolli d'attuazione per tentare di ammorbidire gli effetti della mancanza di cereali e le cause e conseguenze di così detto *mal any primer* e la situazione di crisi in cui viene inserito.

INTRODUCCIÓ

Aquest treball estudia els fenòmens d'intervenció del municipi de Barcelona en l'aprovisionament de blat per a la dita ciutat durant la primera gran crisi de subsistència que s'hi donà al segle XIV: el *mal any primer*.

El treball està fet a partir de fonts municipals, concretament les lletres enviades pel municipi a l'exterior, tant als seus funcionaris destacats a la recerca de gra com a personalitats alienes a la seva estructura, que reben del municipi contínues demandes d'auxili, instruccions o

sol·licituds diverses relacionades amb la necessitat de provisió de grans relacionades amb la necessitat de provisió de grans que pateix Barcelona en aquells moments.

Aquestes fonts, malauradament, es troben en un estat de conservació que dificulta enormement la seva consulta. Els volums XII i XIII del *Llibre del Consell*, conservats a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona no són a l'abast del públic; tan sols es pot consultar en microfilm, amb la qual cosa moltes de les cartes —de fet, la pràctica totalitat del volum XII— són del tot il·legibles. Per tant, caldrà limitar l'anàlisi a les cartes legibles del volum XIII, que donaran al treball un abast cronològic molt concret: del gener de 1333 al juliol de 1334.

Les fonts, tot i que numèricament escasses, són representatives d'una realitat que es veu reflectida repetidament en totes elles: la manca de grans a Barcelona al llarg dels moments suposadament més crítics del *mal any primer* —és a dir, en l'hivern posterior la collita de 1333— i la constant preocupació de l'autoritat municipal per assegurar un mínim nivell de subsistència a la població, portant a la ciutat el producte bàsic i del tot imprescindible per a l'alimentació de la majoria dels seus habitants: el blat.

1-BARCELONA DINS LA CRISI BAIXMEDIEVAL

Barcelona és un cas representatiu d'aquest fenomen de concentració de població al llarg dels segles XII i XIII, així com d'una continuació de la immigració vers la ciutat després de la frenada de l'expansió demogràfica al segle XIV.

La proletarització dels petits menestrals de la ciutat i l'arribada d'un continu flux d'immigrants del camp en una situació semblant provoquen un considerable augment del fenomen de la pobresa a Barcelona. La creació per part de la Seu de la *Pia almoïna* al segle XIII, així com l'aparició de diverses institucions de caràcter benèfic lligades a les parròquies i de l'almoïna reial sota Pere el Cerimoniós en són bones proves¹.

Barcelona, doncs, mantingué fins al *mal any primer* un saldo vegetatiu positiu, però va experimentar alhora un descens en el nivell de vida de gran part dels seus habitants, que van esdevenir, en allò que pertoca el present treball, una massa població descontenta i alimentada bàsicament amb blat.

Barcelona tingué un pes preeminent en l'expansió de la Corona d'Aragó vers la Mediterrània. Aquest fet es degué a la presència d'unes forces econòmiques i productives orientades al comerç exterior. Foren els ciutadans de Barcelona els qui donaren a la monarquia –fet reconegut fins i tot en la mateixa cronística oficial- la iniciativa i el suport necessaris per a conquerir Mallorca i València, plataformes bàsiques per al comerç marítim, per a la comercialització de la producció local, bàsicament de draps.

A partir de la segona meitat del segle XIII, però, la motivació de l'exportació de draps es complementà amb la de l'aprovisionament blader. Sicília i Sardenya eren potencials mercats per a la producció catalana i bases estratègiques en la navegació i el comerç, però també grans productores de blat. En època de Pere el gran i Jaume II, la ciutat de Barcelona contribuï a la conquesta i consolidació de Sicília a canvi de franquesses comercials que facilitaven, des de la darrerria del segle XIII, l'extracció de blat sicilià².

Aquest fet es deu al crònic dèficit de grans que patia Barcelona en aquell moment; la producció interna i les importacions des de les terres de l'Ebre, Lleida i Aragó esdevenien tot sovint insuficients. La situació, però, permetia a la ciutat munir-se de grans mitjançant els circuits normals de distribució d'iniciativa privada; els preus, més o menys desfavorables, es mantenien en un nivell suportable. Així, els comerciants catalans cercaven el benefici venent els ocasionals excedents de l'Urgell o l'Aragó en els mercats del Nord d'Itàlia, també del tot deficitaris de gra.

El *mal any primer*, per a Eva Serra, és causa d'un canvi de gran importància: «*possiblement el trencament d'una política de tendències només especulatives i l'avanç cap a una política d'exigències socials*»³. Sembla ben clar

que les prohibicions d'exportació són escasses abans d'aquesta data clau i sols es donen en moments d'extrema necessitat⁴, com el període 1317-1318.

L'arribada del *mal any primer* fou el detonant de la crisi; una carestia momentània que marcà un punt d'inflexió i presentà al municipi la necessitat d'adaptar-se a una nova i duríssima situació, marcant un precedent per als temps posteriors. Curtó considera la carestia parcialment estabilitzada un cop recollida la collita de 1334⁵ -tot i que cal pensar en la carta dirigida a Ramon de Cardona el juliol de 1334, on el Consell de Cent li demana urgentment que trameti grans a Barcelona⁶- i superada el 1336 i, però els fets d'anys posteriors -d'especial intensitat en el cas de 1374-75- indicaran un procés de llarga durada ben representatiu dels darrers segles medievals a Barcelona i, en general, arreu d'Europa.

2-FOU EL MAL ANY PRIMER EL PRIMER MAL ANY?

Segons Eva Serra, el municipi de Barcelona no hauria entrat, fins a dates posteriors a 1333, en una dinàmica constant d'intervenció en l'aprovisionament de grans a la ciutat. Tot i així, cal dir que la documentació consultada per a aquest treball dóna un perfil que, si més no, posa en dubte aquesta afirmació: els mecanismes municipals funcionen amb precisió; els enviats del municipi reben instruccions molt clares sobre els seus deures, el Consell de Cent sap del cert a qui cal recórrer i a on cal anar en cada moment i fins i tot el personal polític i administratiu aliè al municipi participa d'un engranatge complex, massa operatiu, crec, per a ésser carent d'apriorismes.

Les cartes que he analitzat mostren gent amb experiència, els noms dels homes destacats a les diverses missions -delegacions del Consell de Cent per a cercar blat, explicades més endavant- es repeteixen: Jaume Salzet, per exemple, apareix tant a la missió encarregada de gestionar la càrrega de grans sards al juliol de 1334⁷ com a l'ambaixada que el Consell envia a Alfons el Benigne per tal que permeti, el febrer del mateix any, l'extracció de grans de Morella⁸. Igualment, en la mateixa carta enviada a

Jaume Salzet quan representa el municipi davant el rei, es parla de certa carta tramesa al propi monarca, demanant-li que ordeni al Mestre de l'orde de Montesa que doni «*favor e ajuda*» a la dita tramesa de gra, tement, cal suposar, algun embargament per part d'alguna jurisdicció en el camí, probablement Tortosa. La concessió demanada, coneguda com a *guiatge* era clarament una realitat consolidada.

Cal no exagerar aquesta interpretació. L'experiència del personal no devia ésser adquirida sols en anteriors actuacions del municipi per a l'abastament de blat. Part dels integrants de les missions i delegacions eren Consellers, com Arnau Bernat⁹, ambaixador davant el rei, o bé eren mercaders, per tant cal pensar que tenien experiència en la diplomàcia i en els afers relacionats amb el comerç de grans, que tot sovint ja practicaven privadament, per la qual cosa no ens hauria de semblar estrany que en coneguessin el sistema. De fet, era del tot imprescindible que els encarregats d'anar a fer les compres municipals fossin part de l'entramat comercial d'iniciativa privada –que, cal no oblidar-ho, era la principal font d'aprovisionament de gra-, per tal que tinguessin a priori una adient xarxa de contactes i d'informacions fidedignes, factor bàsic per a garantir la consecució de les millors condicions per a la compra¹⁰.

Pel que fa a l'entramat institucional, ja he assenyalat l'enorme vinculació que existí, des del primer moment, entre la ciutat de Barcelona i la monarquia, els projectes d'expansió mediterrània i tota la burocràcia que se'n derivà. Això, però, no explica la confiança cega posada pel municipi barceloní en unes autoritats sobre les quals no té cap mena de jurisdicció; la presència dels còsols de Tràpani i Palerm en l'ambaixada enviada davant Frederic de Sicília¹¹ fa pensar en una clara capacitat organitzativa –segurament prèvia-, tant pel que fa a les relacions amb els poders sards i sicilians –alguns d'ells, com el Jutge d'Arborea o Frederic de Sicília, aliats en aquell moment però de fet estrangers- com en allò referent a la logística, transport i defensa dels carregaments.

També en aquesta prèvia organització hi tenia un paper sens dubte predominant la mobilització de recursos, sobretot en allò referent a les

naus, deguda al conflicte sard, però tampoc això em sembla suficient per a explicar la capacitat de les naus barcelonines. Les raons d'aquesta eficàcia cal buscar-les en primer lloc en la iniciativa privada; les coques s'esmenten com a propietat de particulars, amb tota claredat, per exemple, quan l'afer tractat —la coca de Francesc Agustí— pertoca Galceran Marquet, capità de l'armada¹² de la ciutat, però cal no oblidar que, ja d'antuvi, Barcelona havia cercat, en el seu paper de municipi —és a dir, de poder públic— una posició privilegiada envers els blats sicilians i sards. Sembla manifesta la seva inclinació vers el control d'aquest tràfic comercial en un intent d'esdevenir el centre redistribuidor dels grans estrangers que arribaven a Catalunya com Tortosa ho feia per als que arribaven seguint els camins que hi confluen. Com a exemple d'aquesta tendència, cal dir que no havia arribat encara el *mal any primer* quan, l'any 1328, el municipi va aconseguir que Alfons el Benigne li atorgués el privilegi *vi vel gratia*, que li permetia obligar a qualsevol nau que s'hi acostés a vendre-hi el seu carregament i prohibia les represàlies en resposta a aquestes accions, ni quan, el 1329, el mateix rei prohibia, pressionat pel Consell de Cent, l'exportació de grans de Catalunya, responnent a una demanda que ja havia estat formulada a Jaume II el 1311¹³.

Així doncs, cal veure el *mal any primer* com un fenomen de gran repercussió: les fonts, sens dubte, en donen una visió catastròfica que es recull en diverses obres posteriors¹⁴. Cal també preguntar-se, però, si, essent immers en una conjuntura depressiva de llarga durada, n'és realment el detonant o és el primer avís evident d'una situació davant la qual el municipi barceloní havia començat a reaccionar abans de 1333, mitjançant un procés que, si bé quedaria comparativament mal reflectit a les fonts anteriors, es pot endevinar en les que ens en parlen. Agustí Rubio Vela ha proposat una hipòtesi semblant, centrant-se en el regne de València però fent-la extensiva a tota la Península Ibèrica, per a entendre l'autèntic abast cronològic de la crisi i incloure-la en un procés que de cap manera s'inicia el 1333¹⁵.

3-L'AUTORITAT MUNICIPAL DAVANT LA CARESTIA

Barcelona s'enfrontà a tots els problemes propis d'una ciutat baixmedieval del tot immersa en la crisi. L'autoritat municipal es veié obligada a moure la seva influència arreu per tal d'aconseguir un aprovisionament mínim per a la ciutat. Intentaré ara exposar, en part, el funcionament dels mecanismes utilitzats per a aquesta finalitat per part del Consell de Cent, així com les conseqüències que derivaren de la carestia que patia la ciutat.

3.1-Mesures legislatives

El Consell de Cent utilitzà, ja des d'abans de la crisi, tota la seva influència política per tal d'aconseguir un major pes específic en el comerç i l'expansió mediterrània aragonesa; amb especial atenció, com he assenyalat abans, a allò referent al comerç blader a partir de la fi del segle XIII. La legislació emesa pel poder reial fou, doncs, bàsica per tal que Barcelona portés a terme una política centrada en l'aprovisionament blader. De la mateixa manera, el propi municipi legislava també, dins les seves competències.

La legislació municipal afectà, sobretot, la vida quotidiana dels ciutadans i els mecanismes d'accés al gra i la farina, curosament reglamentats per l'autoritat municipal. La documentació en què es basa aquest treball no aporta informació sobre aquest tema; em limitaré sols a recordar que, com a garantia de l'estabilitat i l'ordre públic, el poder municipal pal·lia les carències dels mecanismes habituals, privats, del mercat –principal font d'abastament– aportant al mercat local un estoc de grans accessibles i complementant aquest amb una legislació destinada a abaratir els preus i a evitar frau i acaparaments.

La monarquia, per la seva banda, també legislà. En primer lloc, així com arreu d'Europa la reacció immediata davant l'escassetat de gra era la prohibició de les exportacions del producte, Alfons el Benigne aplicà aquesta mesura, pressionat pel Consell de Cent, el 1329¹⁶. Sembla prou evident la clara inclinació de les autoritats a trencar la política

especulativa del mercat i donar preeminència a les necessitats socials. La prohibició intentava evitar que sortissin del principat els excedents produïts a la zona d'Urgell, Aragó i, en general, de bona part de les terres de l'Ebre, que podien trobar en mercats exteriors i més llunyans una millor cotització. No aprofundiré l'anàlisi d'aquest cos legislatiu, que no es reflexa en la documentació consultada. En segon lloc, cal destacar la importància dels esforços realitzats per Alfons el Benigne par tal d'assegurar la bona circulació dels estocs de blat dins els territoris de la Corona d'Aragó. Hi ha, per part de Barcelona, una pressió encara més gran en aquest sentit, que es veu àmpliament reflectida en algunes de les cartes que he consultat.

Una carta del Consell de Cent, dirigida a dos enviats seus, Arnau Bernat i Berenguer Vives, davant el rei¹⁷, ens ofereix dades clares sobre aquesta realitat. En primer lloc, els ordenen que *«suppliquets al senyor rey que el dit veguer sia remogut del offici e altre hi sia posat»*. Cal interpretar que es tracta d'una demanda de gran abast: els consellers demanen al rei que condicioni l'elecció dels seus oficials i en canviï l'organigrama segons les necessitats de Barcelona. Cal interpretar, a més, que el veguer al qual es refereix és el de Vilafranca, amb el qual ja havia tingut el Consell de Cent un contenciós per la prohibició que aquest va fer —en una imitació, a la menor escala de la seva jurisdicció, de la política reial— d'exportar grans de la seva vegueria, impeding la sortida de certs estocs que havien comprat alguns ciutadans de Barcelona i provocant una airada queixa al Batlle general per part del municipi¹⁸.

En aquesta mateixa carta, els Consellers expliquen als missatgers Vives i Bernat la situació d'alguns indrets a la resta del principat; la problemàtica que es presenta a Vic no és massa diferent: els principals poders de la ciutat havien enviat homes a Vielha i a d'altres llocs, però no havien pogut comprar grans a causa de les prohibicions de les autoritats locals. Cal destacar la forta significació d'aquesta dada: Vielha és una localitat productora, i, a més pròxima als bladars de l'Urgell. La carta du data de l'onze de gener. La prohibició, en una data com aquesta i en una zona teòricament excedentària i sovint capaç de nodrir el litoral,

demostra la gravetat de l'escassetat, així com el seu impacte fins i tot en zones que, en principi i tot i recordant l'objecció al respecte feta per Stouff⁹, no l'haurien de patir tant. La dimensió, doncs, de la carestia a les ciutats devia ésser dramàtica.

La visió que des del municipi es tenia de l'escassetat passava, també, per considerar-la fruit d'un mal repartiment dels recursos i de l'especulació dels acaparadors. El repartiment —el «bon govern»— és un concepte clau a tota l'Europa baixmedieval i, en el cas del blat a Catalunya, els Consellers barcelonins opinaren que «*gran rabó és quels lochs que han blat ajuden als que no n'han per que a ells no faça fretura*»²⁰ De fet, els Consellers demanaren al rei que ordenés a totes les poblacions d'aprovisionar-se fins a la propera collita i enviar l'excedent a Barcelona. Alfons el Benigne va fer-ho però, alhora, cal dir que no va poder evitar els fenòmens d'acaparament i va prioritzar, en determinats moments, a favor de València, immers com es trobava aquell regne en una guerra fronterera contra els musulmans de Granada²¹.

Per acabar, cal pensar, dins el capítol de les mesures legislatives, en el valor formal de l'esmentada concessió reial del privilegi *vi vel gratia*, el 1328, a la ciutat de Barcelona, que en virtut d'ell podia incautar carregaments de gra sense patir represàlies. És clar que els fets no foren del tot coherents amb la voluntat reial que hi havia darrere d'aquest privilegi, però la seva existència sembla un indicador clau de la postura, molt propera als interessos del municipi barceloní, de la monarquia.

3.2-Mecanismes municipals per a l'aprovisionament del mercat local

Quan les mesures preses per la universitat i la monarquia no són suficients per a donar, a través de la iniciativa privada i els mecanismes habituals del mercat, uns mínims estocs a un preu assolible per a la majoria dels ciutadans, l'autoritat municipal de Barcelona mobilitza dos sistemes bàsics per a garantir l'aprovisionament de la ciutat: la incautació de carregaments destinats a altres mercats i la importació de grans, tant procedents dels territoris de la Corona d'Aragó com de procedència forana, comprats pel propi municipi.

Hem de suposar que aquests mecanismes no eren sinó mesures d'excepció davant conjuntures especialment greus i desfavorables. Teòricament donaven lloc a situacions incòmodes; reclamacions o represàlies per part dels afectats en el cas de les incautacions, despeses extraordinàries quan es tractava d'importacions. Tot i així, era del tot impensable que passés massa temps sense que fos necessària alguna intervenció d'aquest tipus si tenim en compte la generalització dels fenòmens de carestia en els segles XIV i XV.

La documentació consultada per al present treball tracta amb profusió aquests temes que, en un any de carestia i problemes d'aprovisionament, apareixen com una constant en la producció epistolar del municipi d'una ciutat que, com és el cas de Barcelona, era marcadament deficitària de grans.

3.2.1-*Importacions de gra per part del municipi*

Les importacions obeïen, com he dit, a una organització acurada. Curtó parla en la seva obra sobre Tortosa d'un organisme dedicat a l'administració de blats²², però no em consta que a Barcelona hi hagués, per al període de 1333-34 un càrrec semblant. Al marge dels diversos incentius oferts als mercaders per tal que portéssin les seves càrregues a Barcelona –garantir un benefici considerable mitjançant un contracte preestablert i favorable, oferir *guiatge*, és a dir, protecció en el camí-, cal pensar en els dos sistemes abans esmentats, curosament dirigits des del Consell de Cent.

Les importacions dirigides pel Consell de Cent es duïen a terme mitjançant la formació d'una delegació, formada normalment per dues persones, que anava a la recerca de grans a les zones excedentàries. La documentació anomena aquestes delegacions amb el terme *missions*. Es desplaçaven vers els llocs on consideraven que podien trobar estocs de cereal als preus més assequibles; en negociaven la compra i n'organitzaven el transport.

Un exemple representatiu d'aquest fenomen es pot trobar en la carta dirigida pel Consell de Cent als seus delegats a Càller el juliol de 1334²³. En aquesta carta, cal dir-ho, no es reflecteix ni el procés d'informació necessari per a la recerca de bons estocs ni la negociació amb el qui n'exerceix el control. Es tracta d'una delegació enviada a Càller; ja he comentat que la riquesa bladera de Sardenya en feia un objectiu primordial, per tant cal suposar que es donava per feta l'existència d'un estoc susceptible d'ésser exportat, a més, els membres de la messió es dirigeixen a Sardenya en una nau que hi du cavalls per a la defensa de l'illa. Així, els delegats de Barcelona parteixen amb una posició d'avantatge, però es veu ben clar com han de mobilitzar tots els recursos al seu abast: no sols es veuen obligats a pressionar Ramon de Cardona i altres funcionaris locals per tal que els donin un tracte de favor, sinó que, a més, han d'ocupar-se del transport, de les gestions derivades de la malaltia del capità de la coca i de l'assignació dels guanys de la posterior venda del blat a un tal Bernat Llorenç, en pagament d'un préstec anterior.

Podem veure, doncs, com aquestes missions havien de ser formades per persones preparades, dotades d'iniciativa i experiència en el món comercial que els permetessin fer un bon ús de les àmplies atribucions que els eren atorgades²⁴ i que poguessin actuar correctament sobre el terreny. Barcelona, segons Wolff, destacà pel grau d'especialització d'alguns dels seus comerciants, els dits *fromenters*, que es dedicaven exclusivament al comerç blader.²⁵

Podem veure una situació similar en certa carta²⁶ en la qual s'envien, un cop atorgada la llicència reial per a treure els blats de Morella²⁷, ordres a Ferrer de Manresa i a Arnau Mestres per tal que duguin els grans i negociïn un termini per al pagament, declarant la impossibilitat per part de la universitat de satisfer el pagament. La terminologia sembla reveladora: «*façats vostre poder*» és el terme que utilitza la carta. Tot i que pot tractar-se d'una frase feta, sembla indicar clarament l'enorme llibertat d'acció dels funcionaris encarregats d'aquestes tasques. En aquest cas, la importància del càrrec se'ns mostra per la inclusió de Ferrer de Manresa, un Conseller, en la messió.

Arribats a aquest punt, ens hauríem de plantejar una qüestió difícil: eren aquests càrrecs atractius per a qui els detentava? Curtó explica com, per una banda, els càrrecs d'administració de blats són contínuament rebutjats pels patricis tortosins²⁸. No costa gaire imaginar la incomoditat que l'exercici realitzat pels síndics de les messions devia representar: calia realitzar grans desplaçaments, entrar en negociacions complexes, donar la cara en nom d'una institució a voltes insolvent, retre comptes molt acurats; tot plegat a canvi d'un sou fàcilment assolible esmerçant un esforç menor en qualsevulla iniciativa privada i amb el problema afegit de trobar-se sovint en el paper de mitjancer entre l'autoritat i els sempre descontents consumidors. Tot i així, cal suposar que les messions eren formades per gent que participava activament, des dels propis negocis, del comerç blader, activitat que, per una simple qüestió de relació entre oferta i demanda i per la condició de producte indispensable del blat, resultava sumament lucrativa.

Tot i que és una hipòtesi de molt mal demostrar, no em semblaria estrany que la repetició en els noms dels participants en les messions i la resposta popular davant d'uns preus abusius amaguessin episodis de corrupció, facilitats per una parcial tolerància motivada per la necessitat de personal qualificat que per a aquests afers patia la universitat barcelonina.

3.2.2-Incautacions

Quan Barcelona no aconseguia aprovisionar-se amb les entrades enregistrades pel comerç d'iniciativa privada i amb les aportacions municipals, calia recórrer a altres mesures. La incautació esdevingué habitual a Barcelona; Alfons el Benigne legalitzà la situació amb la concessió del *vi vel gratia* l'any 1328 i la situació estratègica de la ciutat, emplaçada en un litoral de pas obligat per a dirigir-se al sud de la Península Ibèrica o al nord d'Àfrica i escala principal per al cabotatge, en permeté una profitosa utilització.

La realitat, però, era que més enllà de les normatives i els privilegis, la capacitat d'un municipi per a dur a terme aquest tipus d'operacions

era directament proporcional al seu poder naval. I, si bé Barcelona disposava el 1333 d'una nodrida flota i d'unes drassanes en ple funcionament, no era pas l'única entitat capaç de practicar incautacions ni era exempta de patir represàlies.

Tortosa, per exemple, fent ús de la seva situació estratègica, gravava durament i, a voltes, incautava els carregaments de blat que, des de l'Aragó i l'Urgell, baixaven per l'Ebre vers el mar, per a dirigir-se a Barcelona. Dissortadament, les poques cartes enviades pel Consell de Cent a Tortosa durant el període estudiat són il·legibles, però es pot rastrejar en l'afer de la llicència per als grans de Morella²⁹ com n'és de present la possibilitat d'una intervenció tortosina, fins al punt d'empènyer els Consellers a demanar ajut al rei.

Barcelona s'enfrontà a Tortosa constantment, demanant la intervenció reial i intentant, per tots els mitjans possibles, d'evitar la jurisdicció de dita ciutat. Sembla ser que, tot i els esforços de Barcelona, la situació fou crònica, fins el punt que, ja entre 1398 i 1400, el municipi barceloní comprà, Ebre amunt, les baronies de Flix i La Palma i provà d'incentivar –amb les ja esmentades facilitats del *guiatge* i l'aportació per part del municipi de les bèsties de càrrega– l'ús d'un camí que, evitant l'hinterland tortosí, conduïa a la costa, on se suposava que havien de carregar les naus barcelonines³⁰.

Podem comparar aquesta dada amb la insistència per part del Consell en fer que Ferrer de Manresa i Arnau Mestres enviéssin ràpidament una part del carregament que controlaven: «*E per tal com l'ordi e l'avena no soffre (...) que façats vostre poder si fer se pot quel tramatats per aygua a Tortosa e lo forment venga per terra*»; afegeix després que, si no és possible, cal bescanviar l'ordi i l'avena per blat i dur-ho tot per terra³¹.

D'aquest fragment se n'extreu una percepció clara de la conflictivitat amb Tortosa: el Consell ordena enviar l'ordi i la civada per Tortosa vers el mar per dues raons: en primer lloc, no són cereals massa cobejats i no són tan susceptibles com el blat de ser incautats, després, cal pensar que el blat és un element de fàcil conservació, mentre que l'ordi i la civada, peribles com són, han de menester una via més ràpida per evitar que es

malmetin pel camí. Dit d'una altra manera: quan el Consell de Cent organitzà al segle XV un complex dispositiu terrestre, caríssim de mantenir i que ralentitzava terriblement el transport, per a evitar les intervencions de Tortosa, devia fer-ho empès per una necessitat constant d'escapolir-se de la fiscalitat i les incautacions tortosines, que devien tenir, per a justificar aquest projecte, un enorme pes sobre el preu final del blat que arribava a Barcelona.

Cal pensar, però, que als municipis no els interessava un enfrontament total amb cap de les moltes parts implicades en el mecanisme comercial. No sembla inversemblant que una bona part dels implicats en el procés es coneguessin personalment, tinguessin interessos comuns i col·laboressin any rere any en les seves tasques. No fóra útil per a ningú fer un ús abusiu de la força. Podria existir, per exemple, una compensació al mercader que patia la incautació per tal que col·laborés, ja que una coca podia carregar una tripulació ben capaç de defensar-la. Aquesta compensació podria ser econòmica –i, fraudulenta del tot, no deixaria cap rastre a les fonts– o prendre la forma de futures informacions o favors.

El que sí coneixem són les cartes enviades als qui esperaven les càrregues incautades per tal d'evitar que el mercader que patia l'acció de força en sortís perjudicat. N'és un clar exemple una carta enviada pel Consell de Cent al rei³², per a evitar que s'endegués el procés contra un mercader que, portant una coca plena de gra cap a València, havia estat obligat a vendre la càrrega a Barcelona. La carta descriu tota una sèrie de circumstàncies desfavorables al mercader –*propter maris et venti contrarii erant*– i justifica la presa *per maxima carestia quod tunc in ipsa civitate erat, ipsum lignum cum dicto ordeo cepit et captum ad Civitate Barchinone adduxit*. Després d'explicar com el mercader, de nom Ramon d'Agramunt, tem repressàlies a València, els Consellers demanen que se'l respecti i n'assumeixen tota la responsabilitat. Aquesta font, a més d'indicar-nos fins a quin punt es considerava legitimada Barcelona a exercir el seu dret sobre les mercaderies que hi passaven, ens mostra com n'havia de ser de lucratiu el mercadeig de grans, que a tan greus dificultats exposava els qui el practicaven.

3.2.3-Barcelona, centre redistribuidor del comerç de cereal

La força de Barcelona i el seu pes específic dins la política exterior de la monarquia en aquells moments es van veure clarament reflectides en la seva parcial preeminència en el comerç de grans, com a base per a la seva redistribució a la resta de ciutats catalanes i de bona part del litoral valencià.

Cal no pensar que l'intent de redistribuir els grans provinents de les importacions sicilianes i sardes fos del tot reeixit; encara menys ho fou el de discutir a Tortosa el paper homòleg que exercia sobre els grans de la conca de l'Ebre. Sí és cert, però, que Barcelona vehiculà gran part dels esforços destinats a la política exterior per part de les ciutats –cal no oblidar el paper protagonista del municipi barceloní en la recaptació dels subsidis per a la guerra de Sardenya- i, en contrapartida, aprofità les drassanes i el poder naval que se'n derivà per a establir un cert control sobre els grans que arribaven al principat.

El control d'un recurs estratègic com el blat servia per a accentuar el paper de Barcelona com a cap visible de la política aragonesa però, en moments puntuals, s'escapà del control de la ciutat. Alfons el Benigne, per exemple, obligà diverses vegades a l'autoritat de Barcelona que permetés el pas a diverses naus que anaven a València amb carregaments de grans, necessaris per a suportar la guerra contra els musulmans de Granada o, simplement, per a pal·liar els efectes d'una carestia que el rei estimava més cruenta que la que hi havia a Barcelona³³. Cal dir, però, que sovint era el propi municipi qui decidia les concessions de blat a les ciutats més necessitades, que no tenien les possibilitats que el mar donava a Barcelona. Cal suposar que aquesta ajuda no devia ser gratuïta, i que el Consell de Cent en devia obtenir algun benefici: podria tractar-se d'un senzill intercanvi de favors o, potser, un intent d'obtenir un millor control en l'administració del territori o en les decisions del braç reial de les corts.

La documentació consultada per al present treball dona un clar exemple del paper redistribuidor de Barcelona: en una carta escrita el 13 de març de 1334, el Consell de Cent ordena a Galceran Marquet, capità

de l'armada de la ciutat, que no faci presa sobre una càrrega de gra que el municipi de Girona havia comprat a Sicília³⁴. Li ordena, en canvi, protegir-lo i fer-lo desembarcar a Sant Feliu de Guíxols, per tal d'aprovisionar Girona, que es trobava colpida per una greu carestia.

L'argumentació sembla clara: «axí com a frares, que en tant gran necessitat a ells no donem ne façam dar negun embargament». Tot i així, cal pensar en una resposta un xic més pragmàtica; la carta ordena Galceran Marquet «tenga la via dalt com més puïxa en manera que d'ací no'l puïxa hom veure»; aquesta expressió ens indica fins a quin punt Barcelona es trobava agitada per la dramàtica situació que s'hi vivia –la data és d'un moment especialment dur del *mal any primer*, poc abans que esclatés un greu avalot– i el perill de revoltes que hi devia haver. Les raons abans exposades podrien contribuir a explicar aquest comportament per part d'un municipi barceloní que, trobant-se en una situació crítica, desvià cap a altres llocs, d'amagat de la pròpia població, uns recursos que li eren necessaris i que podria haver obtingut fàcilment.

3.3-La carestia i la conflictivitat social

Sembla que la gran majoria d'habitants de les ciutats baixmedievales com Barcelona vivien principalment de pa. No caldrà repetir aquí, doncs, la importància del pa, parcialment acompanyat de companatge³⁵, en la dieta diària de les classes populars. En el context de la crisi, evidentment, l'escassetat va íntimament lligada amb el descontentament popular, però hi va en un signe diferent del que podria donar-se en una carestia episòdica, per greu que aquesta fos, anterior al segle XIV.

Si bé és cert que la majoria dels habitants de Barcelona patiren, sens dubte, els efectes del *mal any primer* en la seva dieta diària, crec que cal considerar que constituïen, ja des d'abans de l'esclat de la carestia, un grup social heterogeni i desorganitzat però en conjunt descontent. Ja he referit abans el fenomen de creixement de la pobresa entre la fi del segle XIII i l'inici del XIV; en aquest moment es dona un procés de proletarització paulatina de la petita pagesia i dels menestrals que, amb la migració del

camp a la ciutat, es troben junts, concentrats en un mateix espai urbà i del tot desposseïts. Quan arriba la carestia, la pateixen amb més virulència i la sumen a la llista abans esmentada de greuges, constituint un lumpenproletariat sempre en el límit mínim de supervivència i tendent a la revolta, capaç encara de recordar temps millors. Són aquesta confluència en un espai reduït i aquest malestar previ a la carestia els que fan que, des del punt de vista de les èlits patrícies, sigui tan important aprovisionar Barcelona.

El detonant dels avalots va, pràcticament sempre, lligat al pa. Les classes populars demanen blat: segons Curtó, tenen una cultura del blat molt desenvolupada i arriben a exigir cereals de qualitat³⁶ que en el *mal any primer*, segons s'extreu de la documentació que he consultat³⁷, es veuen sovint substituïts per d'altres, com l'ordi o la civada. Exigeixen, a més, preus baixos. Quan no se'n satisfan les demandes, esclaten els aldarulls.

Hi ha, en la documentació consultada per al present treball, una carta dirigida al rei pels Consellers de Barcelona, amb data del setze d'abril de 1334, en la qual li pregunten que vagi a Barcelona per a aturar un greu aldarull.³⁸

La carta descriu clarament diversos actes vandàlics per part de la població i hi queda ben palesa l'animositat contra el poder establert - *»mota fuit in civitatem Barchinonem maxima expectatio et rumor contra consiliarios civitatem eundem»* - i la causa hi queda també ben reflectida - *»granum noviter in istam civitatem apportatum non vendebatur gentibus per pretio quod volebant»* -.

El concepte abans esmentat de la dicotomia entre bon govern i mal govern, tan habitual arreu d'Europa occidental des de l'esclat de la crisi baixmedieval fins a la fi dels segles moderns, queda aquí clarament posat de relleu.

Aquesta carta justifica la preocupació del municipi per tenir la ciutat aprovisionada. Explica per què el municipi d'una ciutat, en aquest cas Barcelona, emprengué compres constants de blat que esdevingueren sempre econòmicament deficitàries, participà en guerres que el dessagnaren d'homes i de diners, reduí la fiscalitat sobre els grans³⁹,

s'endeutà constantment i entrà en conflicte amb totes les ciutats veïnes per tal d'assegurar un cert nivell d'aprovisionament.

Més enllà dels possibles beneficis materials que el comerç de cereal pogués donar a particulars amb iniciativa o a funcionaris corruptes, cal pensar que, detentant tan altes quotes de poder, en un moment proper al cúlmen de la seva activitat comercial i convertint-se, cada cop més, en una elit de gran pes específic en l'organigrama polític del país i de proporcional ostentació, els patricis barcelonins s'acostaven perillosament a representar la imatge del «mal govern» davant unes classes populars del tot hostils a ell. Havien de menester una justificació per al seu poder i la seva prosperitat⁴⁰. I la van trobar en el servei als seus conciutadans més desfavorits.

3.4-Sardenya i el *mal any primer*

Cal no obviar l'estreta interrelació que s'estableix entre les caresties del mal any primer i els episodis derivats de la guerra de Sardenya. El conflicte sard dotà el mal any primer d'una especificitat remarcable, que el diferencià parcialment d'altres episodis semblants de carestia.

Sardenya, juntament amb Sicília, formà part d'un projecte comercial de llarg abast dut a terme a causa dels interessos estratègics, comercials i d'aprovisionament del principat. Ja des de la conquesta en temps de Jaume II, Barcelona gaudia de privilegis sobre el comerç sard i n'extreia grans amb regularitat. De fet, participà activament en la conquesta i s'encarregà de recaptar el donatiu que el braç reial atorgà per a finançar la guerra.

L'any 1333, però, Barcelona es trobà davant d'una situació realment difícil. Gènova havia entrat definitivament en la lluita per Sardenya i Alfons el Benigne decidí pressionar sobre les fronteres de Granada; autoritzà la guerra contra Gènova, però la deixà a les mans de Barcelona. Aquesta conjuntura obligà Barcelona a cercar aliats arreu; per exemple, són de destacar els capítols signats a Perpinyà entre Barcelona i Mallorca, per tal de combatre els genovesos tot repartint les despeses⁴¹.

La documentació corresponent al present treball deixa una clara traça d'aquest fenomen en una carta adreçada al municipi mallorquí pel Consell de Cent⁴². En aquesta lletra s'entreveuen les tenses relacions entre ambdós municipis, que pateixen una enorme carestia agreujada per la guerra: els Consellers barcelonins expliquen a l'inici la manera en que s'han organitzat les galeres armades, per passar després a exposar la desesperada situació de la ciutat de Barcelona, acusant els mallorquins no sols de no ajudar-la en un moment de necessitat, sinó de perjudicar-la greument amb la incautació d'una coca carregada de grans que es dirigia a Barcelona, on era molt més necessària que a Mallorca. El discurs és força similar al que he comentat més a dalt⁴³ per al cas de la desviació de recursos vers Girona: el mal repartiment és culpable de la carestia i, per a paliar-la, cal dur a terme una distribució racional del producte.

El retret, en aquest cas, insisteix no sols en la passivitat dels mallorquins, sinó en l'acció directa en perjudici de Barcelona: *«E axí paregrà ver que pus de vos ajuda ninguna no havem hauda que desajuda no deguésem haver»*. Sembla del tot increïble, però tot indica que dues ciutats que l'any 1330 havien pactat una aliança per tal de protegir el seu comerç contra Gènova arribaven, amb la problemàtica de 1333, a l'enfrontament per la confiscació d'una nau carregada de blat, seguida d'una resposta amb les corresponents súpliques unides a clares amenaces de represàlia *«si en açò se fan coses que desplahen faranse al gra vostre»*. Les dimensions de la carestia queden ben paleses, fins al punt de posar en perill els enormes esforços econòmics i militars realitzats per Mallorca i Barcelona, originant un conflicte obert entre elles.

Mallorca abandonà la guerra el 1333. Barcelona quedà, doncs, com a principal sostenidora de la causa aragonesa a Sardenya, si bé cal dir que Alfons el benigne, conscient del perill que corria de perdre les seves possessions a l'illa davant l'empenta genovesa i els rebels sards, s'hi començà a implicar.

Barcelona quedà, doncs, en una situació compromesa. Els recursos bladers de l'Aragó eren tot sovint desviats vers València⁴⁴, per a

l'aprovisionament de les tropes destacades a Granada i Sicília, principal blader de la Mediterrània occidental, patia un duríssim bloqueig per part de l'armada genovesa que en dificultava enormement les trameses de gra⁴⁵. Barcelona va haver de recórrer a l'únic punt d'aprovisionament que, teòricament, li quedava: Sardenya. Sembla ser que l'aprovisionament de les flotes per a la guerra es va fer bàsicament amb blat sard⁴⁶.

Cal no exagerar les dimensions del bloqueig genovès sobre Sicília: la correspondència mantinguda pel Consell de Cent amb Frederic de Sicília⁴⁷ i els consolats catalans a l'illa⁴⁸ sembla indicar una intensa activitat al respecte, que també es detecta en els constants esments a la presència de blats sicilians en la resta de documentació consultada⁴⁹ i queda corroborada per la prohibició a les naus catalanes i genoveses, per part de Frederic de Sicília, de romandre massa temps en el port de Palerm o combatre-hi en les proximitats. Aquests detalls, però, no han de dur a menystenir la pèrdua de l'accessibilitat total, per part de Barcelona, als estocs sicilians.

Sardenya, més enllà de la seva importància estratègica, era una important reserva bladera, si bé més vulnerable que Sicília a les variacions anuals en la collita⁵⁰. El municipi de Barcelona, conscient de la necessitat que tenia el rei del seu ajut per a conservar el control de l'illa i alhora necessitat de recursos bladers, prengué encara més protagonisme en la seva defensa.

He consultat tres lletres, ja abans esmentades, enviades pel Consell de Cent a Ramon de Cardona, governador general de l'illa, als prohoms de Càller i als seus propis enviats⁵¹, amb data del 15 de juliol de 1333.

Totes tres són molt semblants i tracten el mateix tema: la ciutat envia una coca carregada amb cavalls, comprats i abillats per ella, i soldats d'infanteria, i pretén aconseguir que torni a Barcelona carregada de blat.

Cal veure darrere aquestes lletres el discurs que guià Barcelona vers la política expansiva: bescanviar la defensa per l'avantatge comercial. Cal pensar que la universitat aportà, segons aquesta carta, un ajut militar considerable → *avem donat tot aquell endreç que havem pogut*», diu- sobretot si

tenim en compte la situació de les arques del municipi, que devia ser terriblement precària, tant com per haver de menester continus préstecs per a munir-se de grans. A canvi, demanava poder extreure el blat de Càller sense pagar cap imposició, arribant a demanar als prohoms, per tal d'assegurar la provisió que havia de dur la nau, que prohibissin la venda de blats al mercat local durant dos dies setmanals, en els quals sols es podria vendre blat destinat a ella.

La demanda de mesures tan extraordinàries, el fet que la lletra anés dirigida no sols als prohoms de Càller, teòrics administradors del blat local, sinó també al propi Ramon de Cardona i la constant apel·lació a les cartes del rei condueixen a dues deduccions:

En primer lloc, un esforç diplomàtic i econòmic d'aquestes dimensions, dut a terme en el mes de juliol -amb prou feines després de la collita- per Barcelona fa pensar en una situació dramàtica a la ciutat després d'acabat el *mal any primer*, probablement degut a l'obstacle que el cors genovès suposava per als blats que s'hi dirigien.

Després, cal suposar que, darrere de tant d'esforç per part del Consell de Cent, s'amagava una clara disconformitat per part dels prohoms de Càller, a qui va caldre presentar cartes del rei i, possiblement, ordres directes de Ramon de Cardona. Ja he comentat abans l'existència de fortes variacions en les collites de gra a Sardenya⁵²; un mal any feia que l'autoritat municipal de Càller fos tendent a frenar la sortida de grans per tal d'evitar-ne l'escassetat allà, com efectivament succeí en aquest període⁵³.

Així doncs, considero important parar especial atenció als esdeveniments de Sardenya per a entendre l'especificitat del mal any primer en la seva influència sobre Barcelona. Les conseqüències del conflicte sard –sobretot el cors genovès- agreujaren la carestia que es visqué a Barcelona en un grau considerable i, paradoxalment, Barcelona s'aferrà titànicament a Sardenya, considerant-la com a única font de recursos per a apaivagar els efectes de la crisi.

CONCLUSIÓ

El present treball ha tocat, si bé de manera concisa i superficial, un tema que necessita una revisió. Caldria, en la meua opinió, un estudi, semblant al que va fer Albert Curtó per a la ciutat de Tortosa, que tractés, amb una certa profunditat i aplicat al cas de Barcelona, un tema que, com aquest, constitueix un dels eixos centrals de la vida dels homes dels segles XIV i XV, preocupats, cadascú des de la seua posició social i els seus interessos, per les caresties de blat i les seves conseqüències. De la mateixa manera, considero també desatès el tema del mal any primer, al qual sols es dediquen alguns estudis com el d'Agustín Rubio, o que cal rastrejar integrat en d'altres estudis de major abast, aquests darrers també considerablement antics o, fins i tot, inèdits tot i tractar-se de referències bàsiques, com la tesi doctoral d'Eva Serra.

La comparació de les fonts amb la bibliografia m'ha dut a considerar Barcelona com un cas particular a l'hora de fer front a un daltabaix com el que suposa el *mal any primer*. El municipi sembla, en tot moment, capaç de mobilitzar mecanismes que, tinguin o no èxit, funcionen a ple rendiment, plantejant el dubte sobre el vertader punt d'inflexió de la crisi als estats de la Corona d'Aragó.

És, d'altra banda, capaç d'exercir una pressió gens comuna sobre tots els poders que intervenen en el circuit comercial i polític que gira entorn al blat i a la satisfacció de la seua demanda per part de les ciutats. El pes específic de Barcelona dins la política exterior de la monarquia i el seu intent d'esdevenir eix vertebrador d'un recurs estratègic com el blat revelen alhora una clara vocació mercantil de les seves èlits i un pacte bilateral amb la monarquia que consisteix a canviar suport per privilegis.

El poder municipal barceloní serà, com és lògic, tendent a exercir una política social cada cop més desenvolupada a mesura que les conjuntures desfavorables es vagin repetint i la ciutat caigui en l'espiral de crisi que caracteritzà els segles XIV i XV. Aquesta actuació vindrà motivada per una clara voluntat de mantenir un *statu quo* que afavoreix el patriciat que detenta el poder a la ciutat, i que prendrà una doble vessant:

d'una banda, el manteniment de l'ordre públic i, de l'altra, una justificació d'un poder que, qüestionat com a corrupte i venal per un ample segment de la població, ha de menester una raó de ser que pugui convèncer els malcontents.

Notes

- ¹ MUTGÉ VIVES, J. *La ciudad de Barcelona durante el reinado de Alfonso el Benigno (1327-1336)*. CSIC. Barcelona, 1987 p. 160
- ² SERRA, E. «Els cereals a la Barcelona del segle XIV» dins *Alimentació i societat a Catalunya a l'Edat Mitjana*, CSIC, Barcelona 1988, p. 73
- ³ SERRA, *Op. Cit.* p. 74
- ⁴ SERRA, *Op. Cit.*, p. 75
- ⁵ CURTÓ, A. . *La intervenció municipal en l'aprovisionament de blat d'una ciutat catalana: Tortosa, segle XIV*. Rafael Dalmau editor, Barcelona, 1988 p. 210
- ⁶ AHCB, Borradors de lletres, vol. I
- ⁷ ÍDEM, *Ibidem*
- ⁸ AHCB, Libre del consell, XIII, fol. 53v
- ⁹ AHCB, Libre del Consell, XIII, fol. 46r
- ¹⁰ CURTÓ, *Op cit.*. p. 99
- ¹¹ AHCB, Libre del Consell, XIII, fol. 56v.
- ¹² AHCB, Libre del Consell, XIII, fol 69r
- ¹³ MUTGÉ, *Op. Cit.* pp. 79-80
- ¹⁴ BRUNIQUER, *Rúbricas. Ceremonial dels Magnífichs Consellers y Regiment de la Ciutat de Barcelona*. Barcelona, 1915, p.
- ¹⁵ RUBIO VELA, A. «A propósito del «mal any primer». Dificultades cerealísticas en la Corona de Aragón en los años treinta del siglo XIV». Dins *Estudios dedicados a Juan Peset Aleixandre*. València, 1982, pp. 475-487

- ¹⁶ MUTGÉ, *Op. Cit.* p. 46
- ¹⁷ AHCB, Llibre del Consell, XIII, fol. 46r
- ¹⁸ AHCB, Llibre del Consell, XIII, fol. 44r
- ¹⁹ STOUFF, L. *Ravitaillement et alimentation en Provence au XIVe-XVe siècles.* Mouton. París. 1970. p.80. L'autor considera que la procedència urbana de la majoria de fonts distorsiona i minimitza la nostra percepció de les crisis de subsistència al camp.
- ²⁰ AHCB, Llibre del Consell, XIII, fol. 46r
- ²¹ MUTGÉ, *Op. Cit.* p.57
- ²² CURTÓ, *Op. Cit.* p. 33
- ²³ AHCB, Borradors de lletres, vol I
- ²⁴ CURTÓ, *Op. Cit.* p. 99
- ²⁵ WOLFF, P. «Un grand commerce medieval: les cereales dans le bassin de la Mediterranee occidentale. Remarques et suggestions» Dins *VI Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, Madrid, 1959
- ²⁶ AHCB, Llibre del Consell, XIII, 54v
- ²⁷ AHCB, Llibre del consell, XIII, fol. 53v
- ²⁸ CURTÓ, *Op. Cit.* p. 105
- ²⁹ AHCB, Llibre del Consell, XIII, fol.53v
- ³⁰ SERRA, *Op. Cit.* p. 78
- ³¹ AHCB, Llibre del Consell, XIII, fol. 54v
- ³² AHCB, Llibre del Consell, XIII, fol. 70v
- ³³ MUTGÉ, *Op. cit.* p. 56
- ³⁴ AHCB, Llibre del Consell, XIII, fol. 69r
- ³⁵ STOUFF, *Op. cit.* p. 248
- ³⁶ CURTÓ, *Op. cit.* p. 127
- ³⁷ AHCB, Llibre del Consell, fol. 54v, 70v
- ³⁸ AHCB, Llibre del Consell, XIII, fol. 75v
- ³⁹ SERRA, *Op. cit.* p. 99
- ⁴⁰ CURTÓ, *Op. cit.* p. 224
- ⁴¹ MITJÀ, M. «Barcelona y el problema sardo en el siglo XIV» Dins *VIº Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, Madrid, 1959, p. 450
- ⁴² AHCB, Llibre del Consell, XIII, fol. 75r

- ⁴³ AHCB, Llibre del Consell, XIII, fol. 69r
⁴⁴ MITJÀ, *Op. cit.* p. 451
⁴⁵ SERRA, *Op. cit.*, p.75
⁴⁶ MUTGÉ, *Op. cit.* p. 60
⁴⁷ AHCB, Llibre del Consell, fol. 55v
⁴⁸ AHCB, Llibre del Consell, fol. 56v
⁴⁹ AHCB, Llibre del Consell, fols. 69r, 75r
⁵⁰ MUTGÉ, *Op. cit.* p. 58
⁵¹ AHCB, Borradors de lletres, vol. I
⁵² MUTGÉ, *Op. cit.* p. 58
⁵³ SERRA, *Op. cit.* p. 75

BIBLIOGRAFIA

- AA.VV. *El debate Brenner. Estructura de clases agraria y desarrollo económico en la Europa preindustrial.* Crítica. Barcelona, 1988
- BOIS, G. *La gran depresión medieval: siglos XIV y XV. El precedente de una crisis sistémica.* Biblioteca nueva-Universidad de Valencia. Madrid, 2001
- CURTÓ HOMEDES, A. *La intervenció municipal en l'aprovisionament de blat d'una ciutat catalana: Tortosa, segle XIV.* Rafael Dalmau editor, Barcelona, 1988
- Dins VIº Congreso de Historia de la Corona de Aragón, Madrid, 1959
MITJÀ, M. «Barcelona y el problema sardo en el siglo XIV»
WOLFF, P. «Un grand commerce medieval: Les cereales dans le bassin de la Mediterranee occidentale. Remarques et suggestions.»
- MUTGÉ VIVES, J. *La ciudad de Barcelona durante el reinado de Alfonso el Benigno (1327-1336).* CSIC. Barcelona, 1987
- RUBIO VELA, A. «A propósito del mal any primer. Dificultades cerealísticas en la Corona de Aragón en los años treinta del siglo XIV» dins *Estudios dedicados a Juan Peset Aleixandre.* Universidad de Valencia. Valencia, 1982
- SERRA, E. «Els cereals a la Barcelona del segle XIV» dins *Alimentació i societat a la Catalunya medieval,* CSIC, 1988
- STOUFF, L. *Ravitaillement et alimentation en Provence aux XIV-XV siècles.* Mouton. París, 1970